

جمهوری اسلامی ایران
شورای عالی فضای مجازی
مرکز ملی فضای مجازی

گزارش سریع ۴

تکنوپوپولیسم

پوپولیسم در عصر فضای مجازی

تکنوپوپولیسم؛ پوپولیسم در عصر فضای مجازی

گزارش سریع (۴)

دی ماه ۱۳۹۸

تهیه شده در: پژوهشگاه مرکز ملی فضای مجازی - گروه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
تهیه کننده: امیررضا باقرپور شیرازی

نشانی: تهران، میدان آرژانتین، خیابان بیهقی، نش خیابان ۱۶ غربی، پلاک ۲۰، کدپستی ۱۵۱۵۶۷۴۳۱۱

<http://www.majazi.ir>

شماره تماس: ۸۶۱۲۱۰۶۱

حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مرکز ملی فضای مجازی است و استفاده از مطالب آن صرفاً با ذکر مأخذ بلامانع است.

گزارش سریع که با عنوان Rapid Report شناخته می‌شود، نوعی گزارش کوتاه است که صرفاً برای اطلاع کلی از موضوع یا پدیده‌ای خاص در بازه زمانی محدود تهیه می‌شود. هدف عمده چنین گزارش‌هایی، ایجاد تصویری اجمالی برای آشنایی ابتدایی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در موضوعات مورد علاقه آنان است.

چکیده

جهان سیاست و مفاهیم سیاسی در عصر فضای مجازی دچار تغییر و تحولات جدی شده است. در این گزارش کوتاه تلاش خواهیم کرد که درکی کلی و اجمالی را درباره یکی از مفاهیم جدید عرصه سیاست یعنی «تکنوپوپولیسم» ارائه کنیم. تکنوپوپولیسم اندیشه و رویکردی نوین است که در اواخر قرن بیستم و با ظهور، توسعه و فراگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به ویژه شبکه‌های اجتماعی و روش‌های جدید جمع‌آوری و تحلیل داده مورد توجه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی

سیاست، فناوری اطلاعات و ارتباطات، پوپولیسم، تکنوکراسی، تکنوپوپولیسم

تکنوپوپولیسم؛ پوپولیسم در عصر فضای مجازی

تکنوپوپولیسم^۱ یک باور سیاسی و جنبش اجتماعی است که فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات^۲ را به مثابه نیرویی «رهایی‌بخش»^۳ تلقی می‌کند که به «حاکمیت مردم بر مردم آن هم از برای مردم»^۴ منجر می‌شود {1}. تکنوپوپولیسم اندیشه و رویکردی نوین است که در اواخر قرن بیستم و با ظهور، توسعه و فراگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به ویژه شبکه‌های اجتماعی و روش‌های جدید جمع‌آوری و تحلیل داده مورد توجه قرار گرفته است {2}. تکنوپوپولیسم هر چند مفهومی جدید است، اما از ترکیب دو مفهوم دیگر یعنی پوپولیسم^۵ و تکنوکراسی^۶ تشکیل شده است که در ادامه به واکاوی آن‌ها می‌پردازیم {3}.

در علوم اجتماعی و علوم سیاسی تعاریف مختلفی از پوپولیسم ارایه شده است. با این حال می‌توان گفت که شاخصه اصلی پوپولیسم در جلب رضایت و تحقق علایق مردم تلقی شده است.

^۱Techno-populism

^۲Information and communication technologies

^۳Emancipatory

^۴"government of the people, by the people, for the people"

^۵Populism

^۶Technocracy

البته در این تعریف از واژه «مردم» به انحاء گوناگون مراد شده است و تعبیر نژادی، ملی و طبقه‌ای مد نظر قرار گرفته است. پوپولیسم رویکردی سیاسی است که می‌کوشد با تأکید بر علایق عوام و بیان آرمان‌های اجتماعی نظیر عدالت و برابری، به جذب توده‌هایی از مردم بپردازد که احساس می‌کنند دغدغه‌ها و نگرانی‌هایشان توسط طبقه و نهادهای حاکم مورد بی‌اعتنایی قرار گرفته است {4}. پوپولیسم مفهومی قدیمی است که حتی در درک افلاطونی از سیاست به آن اشاراتی رفته است، با این حال، این مفهوم پس از انقلاب صنعتی و ظهور مردم‌سالاری‌های انتخاباتی، به ویژه در قرن نوزده میلادی، مورد توجه بیشتر قرار گرفت {1}. در سالیان اخیر رویکردهای پوپولیستی با اقبال مواجه شده است؛ برای مثال پیروزی دونالد ترامپ در انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده که در کارزار انتخاباتی خود بر شکاف بین مردم و خواص تأکید می‌کرد، نمونه‌ای از توفیقات این رویکرد سیاسی است. همچنین در سال ۲۰۱۷، دیکشنری کمبریج واژه پوپولیسم را در فهرست واژگان سال قرار داده است که نشان از کاربرد روزافزون آن در محافل اجتماعی – سیاسی است {4}.

تکنوکراسی یا فن‌سالاری نیز اندیشه‌ای قدیمی است که بر استفاده از دانش و راه‌حل‌های فناورانه برای حل معضلات و مشکلات جامعه تأکید می‌کند و در مدل حکمروایی پیشنهادی متخصصان و فن‌سالاران را بر صدر روندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری می‌نشانند {5}.

تکنوپوپولیسم آمیزه‌ای از پوپولیسم و تکنوکراسی است؛ اما قابل تقلیل و تحویل به هیچ یک از این دو نحله نیست و با آن‌ها تفاوت دارد. برای مثال، در حالی که تکنوکراسی بر حل همه معضلات و چالش‌های بشری (آلودگی، تخریب محیط زیست، کم‌آبی و غیره) از طریق توسعه

دانش فناوریانه و مصنوعات تکنیکی تأکید می‌کند، تکنوپوپولیسم در وهله نخست ایدئولوژی سیاسی - اجتماعی بوده و حاکمیت مردم بر مردم را دنبال می‌کند؛ همچنین این جنبش بر خلاف تکنوکراسی که در ساختار حکمرانی بر «کارآمدی» و «آرای متخصصان» تأکید دارد، «اقبال عمومی» را عنصر اصلی در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری می‌داند. همچنین این دیدگاه با پوپولیسم تفاوت دارد، چرا که جنبش‌های پوپولیستی عموماً بر مدار و محور رهبری پُر جاذبه شکل می‌گیرد که به عنوان «صدای مردم» شناخته می‌شود (مانند هوگو چاوز^۱ در ونزوئلا و اوو مورالس^۲ در بولیوی که دو نمونه از رهبران پوپولیستی در امریکای جنوبی هستند)، اما جنبش‌های تکنوپولیستی عموماً بدون رهبر بوده و بر پایه توزیع پراکنده فعالان اجتماعی - سیاسی^۳ عمل می‌کند.

برخی از اندیشمندان از تکنوپوپولیسم به مثابه گفتمانی در حال ظهور^۴ (در معنای فوکویی کلمه) یاد می‌کنند که مجموعه‌ای از اهداف، دانش‌ها، مهارت‌ها، رویکردها، هنجارها و کنش‌های خاص و جدید را در بر دارد^{1}. تمرکز این گفتمان بر شکاف اجتماعی، بی‌عدالتی و ضعف اقتصادی است و ریشه این چالش‌ها و معضلات را در ناکارآمدی گروه‌های حاکمی می‌داند که

^۱Evo Morales

^۲Activist

^۴emerging discourse

بیش از پیگیری علایق و خواسته‌های مردم، به دنبال منافع شخصی و گروهی (نظیر قدرت‌های خارجی، شرکت‌ها، سرمایه‌داران، مهاجران و غیره) هستند یا دست کم آن‌ها را بر خواست عمومی اولی می‌دانند. در واقع این ایدئولوژی، همانند جنبش‌های پوپولیستی، رویکردی ضد نهادی^۱ و ضد سیستم^۲ را دنبال کرده و بر شکاف موجود بین مردم و خواص^۳ تأکید می‌کند {4,1}.

تکنوپوپولیسم در مسیر افشای ماهیت خواص (به تعبیر پوپولیستی کاسه‌لیسان قدرت)، و سازمان‌دهی اعتراضات علیه ایشان به منظور برکناری ایشان یا تغییر رویه‌های حاکم، استفاده از ابزارهای دیجیتال مانند شبکه‌های اجتماعی را راهگشا می‌داند. روشن است که در پس زمینه‌های فکری این جنبش نگاهی مثبت به فناوری اطلاعات و ارتباطات وجود دارد و علی‌رغم غلبه دیدگاه‌های سوسیالیستی در آن‌ها (دست کم در صورت فعلی و محقق آن‌ها)، از خوانش‌های مارکسیستی از اینترنت که در آن این فناوری صرفاً به عنوان ابزاری برای کالایی‌سازی مخاطب، انباشت سرمایه و تثبیت وضع فعلی یاد می‌شود، اجتناب می‌شود.

جنبش‌های تکنوپوپولیست خواهان نقش‌آفرینی بیشتر مردم در تصمیمات کنش‌های سیاسی و اقتصادی هستند و این آرمان را به صورت‌های مختلف، نظیر بهره‌گیری از ابزارهای نرم (مثلاً

^۱Anti-establishment

^۲Anti-system

^۳Elites

اعتراض به تصمیم‌های اتخاذ شده در بستر شبکه‌های مجازی)، تشکیل احزاب الکترونیک^۱ و مطالبه مردم‌سالاری شفاف یا مستقیم‌آدنبال می‌کند {3,6}.

تکنوپوپولیسیم همچنین بر افزایش دامنه آگاهی سیاسی مردم در قالب شرکت در بحث‌های برخط در تالارهای گفتگو و شبکه‌های اجتماعی تأکید دارند. به اعتقاد تکنوپوپولیست‌ها، شبکه‌های اجتماعی اصطلاحاً به بسط قلمروی «سپهر عمومی» کمک کرده‌است. سپهر عمومی اصطلاحی است که توسط فیلسوف آلمانی یورگن هابرماس جعل شده‌است و منظور از آن مکانی است که مردم می‌توانند در کنار یکدیگر گرد آمده و به بحث و تبادل افکار و دیدگاه‌ها پیرامون موضوعات مهم بپردازند. به اعتقاد هابرماس اگر برخی هنجارها بر حوزه عمومی حاکم باشد، حوزه عمومی می‌تواند بستری برای مردم‌سالاری تلقی شود. این هنجارها عبارت‌اند از آزادی در طرح پرسش و بیان دیدگاه‌ها پیرامون مسائل گوناگون و عدم محدود کردن افراد از حقوق خود.

یکی دیگر از دغدغه‌های اصلی تکنوپوپولیست‌ها تأکید بر جریان آزاد اطلاعات به منظور شفاف‌سازی عملکردها در سطوح اجرایی و تصمیم‌سازی است. این جریان اطلاعات را کالایی عمومی^۲ می‌داند و بر دسترس‌پذیری آن تأکید می‌کند. تکنوپوپولیسیم بر این نکته تأکید می‌کند که حکومت‌ها موظف هستند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اینترنت به سمت شفاف‌سازی حرکت کنند و اطلاعات را در دسترس عموم مردم قرار دهند {1}.

تکنوپوپولیست‌ها همچنین بر فرصت‌های جدید و بی‌سابقه در عرصه سیاست به واسطه توسعه تکنولوژی تأکید می‌کنند. به اعتقاد ایشان اینترنت نه تنها به عنوان ابزار و بستری برای افزایش آگاهی و مشارکت مردم در امور سیاسی به شمار می‌رود، بلکه سیاست و مشارکت سیاسی را از نو بازتولید و بازتعریف می‌کند. تکنوپوپولیست با بهره‌گیری از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات،

¹ E-parties

² Direct democracy

³ Public good

اشکال جدیدی که از مردم‌سالاری (مانند دموکراسی شفاف^۱ و دموکراسی مستقیم^۲) را معرفی می‌کند که نمونه قابل توجه آن را می‌توان در حزب شبکه^۳ (*Partido de la Red*) در آرژانتین مشاهده کرد. این حزب که در سال ۲۰۱۲ پایه‌گذاری شد و هدف آن انتخاب نمایندگانی است که به طور قابل اتکایی بر اساس خواسته‌های مردم که به صورت برخط^۴ جمع‌آوری و تحلیل می‌شود، عمل می‌کنند. این حزب یک نرم‌افزار متن باز با نام DemocracyOS تولید کرده است که به عنوان سکوی مشارکت مردم‌سالارانه مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این نرم‌افزار، کاربران (اعضای حزب) می‌توانند در مورد لوایح در دست بررسی در مجلس نظر داده و در مجموع با آرای مخالف یا موافق خود (یا با تفیض اختیار خود به دیگر افراد که در آن زمینه خاص تخصص و تبحر دارند)، رای نماینده حزب در مجلس را معین نمایند. به علاوه، این نرم‌افزار این فضا را در اختیار کاربران قرار می‌دهد که در آن طرح‌های پیشنهادی خود را ارایه دهند که در صورت موافقت سایر اعضا، از طریق نماینده حزب در مجلس طرح می‌شود^{7}. روشن است که در این مدل، مشارکت مردم در امر سیاسی تنها به حضور در پای صندوق رأی و انتخابات محدود نمی‌شود؛ بلکه مردم می‌توانند علاوه بر اعمال فشار رسانه‌ای برای خواسته‌هایی چون شفافیت و پاسخگویی نمایندگان، خود به طور مستقیم در فرایندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری سیاسی شرکت کنند. این ایده در واقع حرکت به سوی نوع جدیدی از دموکراسی است که مردم به جای تفویض اختیارات خود به یک نماینده، مستقیماً در فرایندهای سیاسی مانند تصویب و الغای قوانین و مصوبه‌ها شرکت می‌کنند. روشن است که این نوع از مردم‌سالاری شکلی بی‌واسطه و مستقیم دارد و به یک معنا فاصله بین طبقه حاکم و مردم را محو (یا حداقل کم) می‌کند.

---

^۱Liquid democracy

^۲Direct populism

^۳Net party

^۴Online

تکنوپوپولیست‌ها بر این باورند که رویه فوق به «سیاست‌زدایی» از مردم‌سالاری منجر می‌شود و مانع از سرریز شدن دعوای سیاسی در فرایندهای قانون‌گذاری می‌شود. بر همین مبنا تکنوپوپولیست‌ها بر پایان مرزبندی‌های سیاسی مبنی بر چپ یا راست بودن و تجسم حقیقی حاکمیت مردم با استفاده از سکوه‌های دیجیتال تأکید می‌کنند {8}. در واقع تکنوپوپولیسم انتظار افراد از حکومت و مردم‌سالاری افزایش می‌دهد و معتقد است که با امکانات عصر دیجیتال که فرد می‌تواند از آشپزخانه منزل خود در امر سیاسی مشارکت کند، افراد دیگر نباید صرفاً قانع به رأی دادن یا پاسخ‌گویی نمایندگان باشند، باید به صورت فعال‌تری در عالی‌ترین سطوح سیاسی یعنی قانون‌گذاری شرکت کنند. روشن است که این مدل درمانی برای سیاست متمرکز، منزوی و غیرپاسخگو به شمار می‌آید.

در سال‌های اخیر، با آغاز عصر دیجیتال و ظهور رسانه‌های جدید که موجب فراهم ساختن مخاطب میلیونی و شبکه‌سازی بین آن‌ها شده‌است، شاهد افزایش و همگرایی جنبش‌های تکنوپوپولیستی هستیم. در واقع تکنوپوپولیسم به صورت‌های مختلف در سراسر جهان (در همه قاره‌ها) ظهور کرده و اشکال متنوعی به خود گرفته است. برای مثال جنبش جلیقه زردها^۲ در فرانسه به عنوان نمونه‌ای از جنبش‌های تکنوپوپولیسم در اروپا (به خصوص فرانسه) شناخته

¹ De politicization

² The Yellow Vest movement

می‌شود که بحث دربارهٔ عدالت اجتماعی و سازماندهی اعتراضات برای دستیابی به آن را در بستر شبکه‌های اینترنتی انجام داده‌اند. نمونهٔ دیگر که ایالات متحده رخ داده‌است، جنبش «تسخیر وال استریت»^۱ است که با شعار «ما ۹۹٪ هستیم»^۲ علیه فاصلهٔ طبقاتی و بی‌عدالتی اقتصادی در آمریکا شکل گرفته است. همچنین شاهد اوج‌گیری احزاب تکنوپولیستی در نقاط مختلف دنیا هستیم (مثل حزب پنج ستاره در ایتالیا)^۳ {6}.

شایان ذکر است که جنبش‌های تکنوپولیستی که تا به امروز ظهور کرده‌است، دغدغه‌های محلی و ملی را دنبال کرده‌است، اما امکان همگرایی جنبش‌ها و پیگیری دغدغه‌های فراگیر بین‌المللی در آن متصور است. با این که این مفهوم رهیافتی نوین به سیاست و کنش سیاسی را نوید می‌دهد، چندان مورد توجه محافل دانشگاهی قرار نگرفته و خلاءهای پژوهشی زیادی در باب آن به چشم می‌خورد. به عبارت دیگر، تحقیقات در این زمینه اندک است و تحقیقات موجود نیز به صورت محلی و تنها با تمرکز بر چند نقطه از جهان صورت گرفته است.

---

1 Occupying Wall Street

2 We are 99%

۳Five Star

منابع

- {1} Deseriis, Marco (2017-05-29). "Technopopulism: The Emergence of a Discursive Formation". *TripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*. 15 (2): 441–458.
- {2} Caramani, Daniele (February 2017). "Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government". *American Political Science Review*. 111 (1): 54–67.
- {3} De Blasio, E., Sorice, M. Populism between direct democracy and the technological myth. *Palgrave Commun* 4, 15 (2018)
- {4} <https://en.wikipedia.org/wiki/Populism>
- {5} <https://en.wikipedia.org/wiki/Technocracy>
- {6} <https://en.wikipedia.org/wiki/Techno-populism>
- {7} https://en.wikipedia.org/wiki/Net_Party
- {8} https://www.academia.edu/38568004/Democracy_in_the_age_of_techno-populism

تکنوپولیسم؛ پوپولیسم در عصر فضای مجازی

حوزه فضای مجازی به اندازه انقلاب اسلامی اهمیت دارد. این فضا مثل یک رودخانه پر از آب و خروشان است که می آید و دائماً هم بر آب آن افزوده و خروشان تر می شود. اگر ما بر این رودخانه تدبیر کنیم و برنامه داشته باشیم، زه کشی کنیم و هدایت کنیم، این رودخانه را تا به سد بریزد، می شود فرصت. اگر رهایش کنیم و برنامه ای برای آن نداشته باشیم می شود یک تهدید.

محمد
۱۳۹۱/۷/۲

